

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ГЕНЕЗИС ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Від початку перехідного періоду в Україні активізувалася проблема тіньової економіки – не контролюваного суспільством виробництва, розподілу, обміну й споживання товарно-матеріальних цінностей і послуг, тобто приховуваних від органів державного управління й громадськості соціально-економічних відносин між окремими громадянами та соціальними групами.

У сучасному світі з проблемою тінізації економічних процесів стикаються майже всі країни. Обсяги тіньового сектору в економічно розвинутих країнах світу утримують на рівні, що унеможливує суттєвий вплив на соціально-економічні процеси в суспільстві (5–12 % ВВП). Водночас у разі, якщо тіньовий сектор становить 30 % ВВП, настає критична межа, перевищення якої свідчить про функціонування в країні відтворювальної системи тіньових економічних відносин.

За твердженням експертів МВФ, питома вага тіньової економіки підвищується на ранніх етапах переходу до ринку, однак потім починає знижуватися з прогресом реформ та скороченням корупції в органах державної влади. Водночас наявні й інші приклади. Так, у Білорусі та Узбекистані, де питома вага тіньового сектору, відповідно, становить 19,3 та 6,5 % ВВП, ринкові реформи здійснювалися повільно, проте завдяки державному втручання, запровадженням обмеженням і санкціям фактично вдалося обмежити зростання тіньової економіки [1].

Серед країн Центральної та Східної Європи і на пострадянському просторі за масштабами тіньового сектору Україна, на жаль, і далі утримує одну із чільних позицій. Оцінки масштабів тіньової економіки в Україні коливаються в межах від 40 до 80 % ВВП залежно від методу оцінки [2].

Ризики тіньової економіки пов'язані з незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією.

Передумовами збільшення масштабів нелегальної економічної діяльності експерти ВЕФ вважають об'єднаний зв'язками світ (networked world), неспроможність глобального управління та економічну нерівність. Економічна нерівність розглядається одночасно як чинник формування сприятливого середовища для тіншового обігу товарів і, як наслідок, тінзації міжнародних торговельних потоків. Збільшуючи вартість ведення легального бізнесу, тінбові економічні відносини стримують розвиток національних економік та посилюють нерівність як всередині країн, так і між ними. Нелегальна торгівля об'єктами інтелектуальної власності негативно впливає на дієвість стимулів здійснення інноваційної та інвестиційної активності, що також негативно позначається на економічному розвитку. Хоча обсяги тіншової економіки у країнах, що розвиваються, як правило, більші, ніж у розвинених країнах з класичною ринковою економікою, значна частка попиту на нелегальні товари формується саме у розвинених країнах. Глобалізація фінансових систем, розвиток міжнародних банківських мереж, електронних торговельних систем та мереж здійснення операцій з нерухомим майном, за недостатньої координації діяльності країн щодо детінізації світових торговельних та фінансових потоків, створюють умови для використання фінансових інструментів і маніпулювання інструментами трансфертного ціноутворення з метою оптимізації оподаткування та відмивання грошей [3].

Однак генезис тіншової економіки не можна пояснювати окремими причинами або факторами. Своїм корінням походження тіншових процесів сягає у неправильні, не адекватні існуючій економічній системі дії владних, регулюючих і контролюючих структур держави, форми та методи господарювання, а також у соціально-психологічні спотворення господарської поведінки суб'єктів економічного порядку, які суперечать об'єктивним економічним законам і не відповідають інтересам переважної більшості населення.

Суть поняття «тіншова економіка» науковці визначають по-різному, зокрема як: економічну діяльність, яка з якихось причин не враховується офіційною статистикою і не потрапляє до ВВП (Е. Фейг); сферу прояву економічної активності, спрямованої на одержання доходів від заборонених видів

діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та від сплати податків у межах легальних видів економічної діяльності (О. Турчинов).

Відповідно до законодавства України, тіньова економіка – це заборонена законом діяльність із виробництва товарів і послуг, що здійснюється з метою збагачення, а також правомірна ринкова економічна діяльність, результати якої частково або повністю не враховуються в державній звітності й оподаткуванні. З цієї дефініції випливає багатогранність проявів тіньової економіки від неврахованої або прихованої діяльності до кримінальних дій, що суперечать правовим нормам суспільства.

Основними напрямками поширення та прояву тіньової економіки в Україні слугує тіньова політика, корупція та злочини у сфері економіки. Тіньова політика становить комплекс заходів щодо лобювання корисливих інтересів нової кланово-олігархічної еліти тіньового бізнесу у сфері управління державою.

Тіньова економіка стала небезпечним фактором для прогресивного економічного й політичного розвитку України. Ця небезпечність посилюється з огляду на те, що у сфері тіньової економіки переважає так звана кримінальна складова. За оцінками Національного банку України, поза контролем банків в обігу перебуває 4,8 млрд грн, що становить майже половину грошової маси. Це один із показників тінізації економіки України. Гроші, які знаходяться в обігу поза банками, обслуговують товарообіг, що не оподатковується, тобто тіньову економіку.

Якщо комплексно розглядати проблему тінізації економіки в Україні, то можна виділити низку об'єктивних чинників та умов, які зумовлюють надзвичайне зростання обсягів тіньової економіки на сучасному етапі розвитку держави:

- 1) соціально-економічна криза в країні;
- 2) непослідовність економічних і соціальних реформ;
- 3) неврегульованість суспільно-економічних відносин;
- 4) недосконалість фіскальної політики держави;
- 5) відсутність стабільного законодавства, яке регламентує економічну діяльність;
- 6) прогалини в чинному законодавстві;
- 7) небезпечний рівень корумпованості державних службовців;

8) бартеризація взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання.

Слід погодитись із позицією, що в структурі тіньової економіки можна виділити чотири сегменти:

– легальний (світлий), причиною якого є недосконалість чинного законодавства;

– напівлегальний (темний), у якому суб'єкти узаконеної діяльності ухиляються від сплати податків;

– неофіційний (сірий), до якого належать незареєстровані форми підприємництва;

– підпільний (чорний), безпосередньо пов'язаний із порушенням чинного законодавства [4, с. 160–161].

Загалом у контексті проблеми зменшення обсягів тіньового сектору в Україні необхідно впроваджувати комплекс ефективних реформ в економічній та політичній сферах держави.

Про заходи протидії тіньовій економіці мають бути системними, що реалізуються на політичному, законотворчому, управлінському рівнях, а також на рівні підзаконної нормотворчості. Серед заходів, що застосовуються на законотворчому рівні, перевага надана кримінологічній експертизі законопроектів. До заходів, що застосовуються на управлінському рівні, віднесено контроль у сфері здійснення господарської діяльності й обмін інформацією між контролюючими органами [5].

Явище тінзації економіки впливає на всі сфери функціонування національної економіки. Тому політика влади має бути спрямована на подолання цього негативного явища, що забезпечить очищення економіки й покращення фінансового клімату держави.

Список використаних джерел

1. Шелудько Н. М. Проблема тіньової економіки в Україні / Н. М. Шелудько // Фінанси України. – 2002. – № 9. – С. 80–87.

2. Havrylyshin O. Growth Experience in Transition Countries. 1990-98-1999. – Occasional Paper 184. – Washington : International Monetary Fund.

3. Global Risks Report 2011 Sixth Edition. An initiative of the Risk Response Network. January 2011 / World Economic Forum

[Electronic Resource]. – Mode of access: <http://riskreport.weforum.org/global-risks-2011.pdf>. – Title from the screen.

4. Предборський В. Транснаціональна тіньова економіка як активний тінзатор національного економічного простору / В. Предборський // Підприємництво, господарство і право. – 2007. – № 6. – С. 159–163.

5. Маслій І. В. Про систему заходів протидії тіньовій економіці / І. В. Маслій // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 2 (6). – С. 124–126.

Макаренко Н. К. – кандидат юридичних наук, доцент, здобувач Національної академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОФЕСІОНАЛІЗМ ЯК ХАРАКТЕРНА РИСА СУЧАСНОЇ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Упродовж останніх десятиліть було написано значну кількість наукових праць, автори яких досліджували феномен транснаціональної злочинності та її вплив на інші види злочинності, зокрема професійну, аналізували її витоки, форми, можливості протидіяти цій соціальній патології.

Транснаціональна злочинна діяльність – це найраціональніший і професійний вияв кримінальної поведінки, для якого визначальним є намагання мінімізувати можливі ризики та отримати максимальний прибуток.

Особливістю сучасної транснаціональної злочинної діяльності є чіткий розподіл «праці» (як всередині злочинної організації, так і між окремими злочинцями), спеціалізація та професіоналізація.

Чисельність транснаціональних злочинних організацій інколи перевищує 1000 осіб, які становлять сотні окремих ланок глобальної мережі, дислокуються в різних країнах, де здійснюють свою злочинну діяльність.

Однак значна чисельність збільшує ймовірність викриття організації та виникнення конфліктів всередині неї. Окрім того, прагнення якнайшвидше отримати надприбуток втягує членів організації в ризиковані операції, що можуть загрожувати